

словах з подвоєними приголосними; треба буде писати: *анали, бруто, нето, тона, мадона* (у власних назвах подвоєння буде зберігатися для ідентифікації назв); 6) збільшено кількість слів з написанням *г*; 7) правила вживання апострофа у словах власне-українських перенесено і на запозичені: *коп'юра, г'яур, Г'юго, б'юро*. Деякі зміни запропоновано і в написанні українських слів (написання числівника *пів* зі словами окремо та ін).

І хоч нібито ніхто не заперече, що українська орфографія повинна базуватися на національних підвалинах, що удосконалення її правил зберігає неповторність звучання рідної мови, а проект все ще не затверджено, все ж і він викликав спротив серед інших науковців. Створена нова правописна комісія Президією НАН України. Чи не дивно? Але чи не забагато тої дивини в суверенній державі?

1. *Український правопис (проект найновішої редакції)*. - К., 1999.

ТРОЯНСЬКІ КОНІ РАДЯНОМОВНОЇ НОРМАТИВНОСТІ

© Володимир Козирський, Василь Шендеровський

Інститут теоретичної фізики НАН України, Київ

Живу всупереч кількасотрічним репресаліям Українську Мову нищать "академічними" словниками наукової термінології. Доконечною потребою сьогодення є сумлінне ставлення до Конституції, яка проголошує, що "державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України". Це вимагає належних засобів – наукових і технічних термінів, підручників і посібників, довідників, словників та енциклопедій в усіх царинах знань. Через століття окупації в офіційних словниках бракує належних термінів. Ці лакуни потрібно найскоріше, але виважено і сумлінно зліквідувати. І передовсім скарбами питомого назовництва, що існує від прапам'ятних часів, а не псувати мову чужинецькими термінами чи словниками "мертвої мови" (слова В. Гейченка) радяно-імперської доби.

Нещодавно видано "Російсько-український словник наукової термінології. Математика, фізика, техніка, науки про Землю та космос.", Київ, Наукова думка, 1998р., 892с. ЗМІ сповістили: понадсімнадцятирічна ґрунтовна праця містить біля 120 тисяч термінів і номенів, є значним культурним явищем, великим досягненням вітчизняної лексикографії і має правити за норматив для всіх науковців і наукових видань.

Якби кожен рядок у кожному стовпчику містив по терміну з відповідним перекладом, то й тоді обсяг Словника не перевищуватиме 117 тисяч термінів. Але ж сливе кожна прикметникова стаття містить багато рядків із асоційованими іменниками, до яких скеровують читача позначкою см., помножуючи обсяг у десятки разів (абсолютный – 26 рядків проти одного, автоматический – 45, кольцевой – 29, конечный – 33, линейный – 65, магнитный – 69 (!), механический – 52, обратный – 45, оптический – 38, солнечный – 42 і т.д.). Кожен автор (усереднено) річно готував біля семи сторінок або з півсторінки на місяць. За сімнадцять років напруженої праці створено не просто халтуру, але надто шкідний продукт. Знавцеві російської термінології цей словник непотрібний. Українці, що не знають російської термінології, не можуть ним скористатися, бо індекс українського словник не містить. Отже, Словник не для українців. Свідчать автори: "Словник покликаний задовольнити потреби перекладу великої кількості спеціальних слів і словосполучень російської та іншомовної (переважно інтернаціональної)

термінології. Він допомагатиме широкому колу читачів у вивченні терміносистем багатьох наук, сприятиме подальшому розвитку української літературної мови, нормалізації та впорядкуванню національної термінології, правильному вживанню термінів і номенів у писемній та усній мові." (підкреслення – авт.) Тож для кого? Для тих, що володіють саме російською. Чи має витратити гроші на подібні видання Держава?

Головна хиба в тім, що за багато років сумлінної (без сарказму!) праці автори й редактори не добрали належних відповідників до багатьох (як не більшості) лексем: настанови кагановичів і постишевих, суслівих і маланчуків втілюються за умов поновленої Української державности. Макабричні набутки проваджуваного злиття мов і термінологій наочні й незаперечні. Тяжко на сторінках Словника трапити на питоменну українську наукову лексику. Повсюдно мавповано лексеми не лише на рівні коренів, а й з цілковитою словобудовою (префіксацією і суфіксацією) і чужою фонетикою.

Рідномовні обов'язки потребують зівстати слівню цього епохального витвору з питоменною лексикою Української наукової мови. Очевидна мета – замінити правдиві терміни штучними потворами, тоді можна твердити про бідність і безперспективність науки на безглуздому варіанті беззмислової і спотвореної внутрішньосуперечливої штучної лексики, де сливе всі тямки одна одній перечать.

Накидається невігластво щодо семантики російських і українських слів. Спільнокореневі лексеми дістають переплутані між собою переклади (возбуждающий – збудливий, а возбуждающийся - збудний, наравду навлаки). Трапляється, що російська частина містить українську лексему, а українська – російську (до прикладу, перепечина і перекалина). Жоден термін розділу Й не починається російською з цієї літери.

Бракує правдивості мовних реалій: перестекленный – це засклений наново, а не посклений; пересоединенный – це зміна конфігурації з'єднання, а не повторне з'єднання. Враження, що перекладали за допомогою генератора випадкових чисел: регрессионный – регресійний (зліквідовано г, але сенс збережено), а вже авторегрессионный – авторегресивний (!). Привод перекладається як привід (!), а сервопривод – як сервопривод (і одне, й інше – цілковитий абсурд!).

Такої ж вартости переклад розмірностный матем вимірний. Вигадкою є: двухразмерный матем двовимірний; определение (формулировка) визначення (логическая – еше) означення; швейный техн швейний (употребляемый для шитья) швацький.

Прикметники подаються безальтернованими мавпованнями, а до асоційованих іменників відсил - см. Шукаючи словосполучки при іменнику, маємо варіанти – або потрібного немає (меченный граф, пересеченная местность), або переклад неправильний (сегнерівське колесо замість Сегнерів млинок).

На цілий Словник один рейковіз, але електро-, паро-, стога-, тепло-, чавуно- і шлако- – -воз. Хоча є пароплав, усе ж заведено теплохід. Сила спотворень і перекручень, внутрішні неузгодженості й суперечності не є ґрунт для унормовання. Це нормативне виховання невігластва. Коли є питома українська лексема, то до неї додають такого покруча, що нормальна людина тратить охоту переглядати це шедевральне твориво далі.

За кількома винятками Словник ігнорує українське г, але акцентує на нормативності. Демонстровано нерозуміння проблеми активних дієприкметників. Застережень щодо -уч- та -юч- українська мова не має, але їй не властиві активні дієприкметники, надто з -аюч-, -яюч-, -уюч-, -ююч-.

Винаходи наголосів на кшталт ааленський (в розділі А) і ааленський (в розділі Я),

алфавіт замість самотнього питомого українського алфавіт і багато подібного (хоча б оксфорд), штучна й анічим не виправдана префіксальна потвора збез-, причинний і причинність у сенсі причиновий і причиновість, рівнобедрений (бедра в українській мові немає!), бревенчатый (из досок!), вітроводокачка (це не новий птах, створений геніальними селекціонерами від філології!), рельс і рейка, прости́й і проті́й як приклади подвійного (!) наголосу, утворення від прізвища Сейферт присвійного прикметника сейфóртівський (так у російським варіанті, як і в українським).

Апроксимація чебишевська, але наближення чебишовське, як і його ж таки багаточлен, гринвіцький, але час, полудень і північ уже гринвіцькі. Російську решетку диференційовано за фахом: техн грати, астр мат гратка, а физ -- знову грати. Повсть і повстина, колода і деревина, підлісок, риштування і риштовання, кравчиня, кравчиха і швачка, підвіконня і лутка (не кажучи про підвіконник), ризикований і рискований, перешкода і завада, прости́й і проті́й подаються як синоніми (чи таке нерозуміння суті, чи свідомо омана?).

10(!) разів поспіль подано префіксацію пів- замість напів-, 9(!) разів поспіль подано слабо- замість слабко-. До слів растягивающий, растяжимый і растяжной: несоизмеримый і несоразмерный; распил і распыл; паяльник і паяльщик; перерез і сечение; склон і уклон; затмение і затемнение; рис і ресс і багатьох інших, цілковито відмінних між собою, подано по одному спільному відповіднику.

Утривалено безглузде спрощення чужинецьких слів. Не узгоджені похідні й первісні номени: даламберів товаришить із даламбертіаном, лямбдаметр із лямбда, гринів треба уживати замість гринів, гаммі подвоєння дозволено, а капі – чомусь ні.

Наведемо приклади недолугого мавпування, спотворення і штучної заміни української лексики покручами. Подамо основні лексеми, бо хиби автоматично помножуються в усіх похідних (з. означає далі замість):

арочнобалочний з. арко/луко/дуготрямовий, аспід з. гас(-пид, багатовид з. многовид, багаточлен з. многочлен, багатогранник з. многогранник,

чому вже тоді множина, а не багатина чи багатство, множити, а не багатити, множник, а не багатник чи багач?

багор з. очепа, гак, ості, бакен з. бакатина, плавак, башмак з. підкладень, поковзень, черевик, беззіштовхувальний з. беззіткненний, безпарнірний з. безсуставний, безпустотний з. бездуплинний і безпорожнинний, блискаковідвід з. блискавичка, блочність і блочний з. блоковість і блоковий, бойок з. клопа, болван з. виливанець, надібок і оцупок, болт з. прогонич, бочонок і барило з. кухва і полубочок, бриючий з. (по)приземний, бронза з. спиж, бугель з. рихва, буй з. байдик, букса з. вісяниця, буксир з. галівник, галюн, тяг(ач), булижник з. брукняк, бумазея з. бархан, бункер з. кіш, бур з. свідер, бусина з. намистина, валун з. кругляк і наметень, ванта і строп з. отоса, вантовий шабель з. бирфа, отосина, вата з. бавна, ватерлінія з. водокрес, ведуче з. повідне, погонове, тягове, ведучий з. повідний, погоновий, тяговий, вентиль з. венті́ль і кляпа, вибухаючий з. вибуховий і вибухущий, вигравіруваний з. вигравіюваний, вимоїна з. вимивина, виникаючий з. зароджуваний, випроменений з. випромінений, виродження з. перевід, висновок з. вислід і наслідок, вихлоп з. вихлип і викид, вишка з. фігура, від'єднання з. роз'єднання й розлучення, відлптий з. вилптий, відокремлений з. усамітнений, поединчий, осібний і окремішний, відсік з. переділка, відстій з. перестій, відчеканювання з. карбування, вогнегасильний з. вогнегасний, впаювання з. влотовання, вплавлення з. втоплення, всмоктувальна з. всисна, вуаль з. серпанок, в'язаний з.

плетений, газонасосний з. газосмоковий, газопровідник з. газівник, гайка з. накрутка, шруба і мутра (бо гайка -- це редуктор!), галечник з. ріняк, гаситель з. гасник, гвинт з. гвинт, гринвіцький і грінвіцький з. грінвіцький, гіперколо з. гіперкруг, горищний з. горищевий, громовідвід з. громостяг і громозвід, губка з. вамбак, гусениця з. плазун, гусеничний з. плазуновий, дамба з. гата, двигун з. рушій, двійник з. двояк, деревномасний з. деревномасовий, діафрагма ірисова з. зінична перетинка, ділильна з. подільча, добиватися з. домагатися, доступ з. приступ, дрейф з. дрифт і самоплив, дробильний з. дробарний, дюйм з. цаль, дюна з. надма, екватор з. рівник, еквівалент з. рівнозначник, ємний і ємкість з. місткий і місткість, жалюзі з. лювер, жерсть з. бляха, жимок з. затискач, жорсткий з. твердий, цупкий, штивний, задрайка з. зацурок, зазор з. люз, гулянка, прозір, проміжок і просвіт, заклепка з. нюта, заклепочна з. нютова, залом з. злам і залім, замша з. ірха, запор з. запір і замок, засос з. всис, затвор з. замок, заслона, затулка, затемнення з. затьма, затухаючий з. гаснучий, заникний, згасний, слабнучий, зварення з. спогрів(ання), звільнювати з. вивільняти, зв'язність з. спійність, зв'язувальний з. в'язучий, здійснимість з. здійсненність, зйомка і зняття з. мапування, світлювання, фільмування, змійовик з. скрутенець і зміяк, знакопостійний з. знакосталий, зникаюче з. зникомо, золотник з. сувак, зривник і детонатор з. висадник, зростаючий з. висхідний, зубило з. шрубель, зчисленна з. зліченна, зштвхувач з. зіштвхувач, імовірність з. ймовірність, іон з. йон, іскрогасильний з. іскрогасний, канат з. кодола і мотуз, каніфоль з. кольофонія, кардановий з. карданів, карниз з. карунка і гзимс, картон з. текстура, кахель з. кахлі, кіновар з. цинобра, кладільник з. муляр, клеймо з. тавро, кнехт з. кнага, колосник з. руштина, руштавиця, колчедан з. іскриш, конопатити з. шпарувати, копальня з. копня (прииск), копер з. капар, копчення з. вудження, костиль з. бретналь, котлован з. копань, крейцкопф з. ковзанець, кривошип з. корба, кривошипний з. корбовий, кромка з. край(ка), крайок і пруг, крупний з. великий, кувалда з. бияк і вершляг, курок з. зайчик, курсив з. письмівка, кусачки з. кліщі, -кутний з. -кутній, латунь з. мосяж, лебідка з. катеринка, мотовило, лист з. аркуш, лобзик з. лобзак, лок з. ляда, малка з. шмига, масло з. олія, мастиво і мастило, масний з. масовий, маховик з. розгонич, мятник з. вага(д)ло, хитун, меридіан з. південник, мічений з. значений, нагар з. нагор, настройка з. налад, необхідний з. конечний, непорушний з. нерушний, нержавіюча з. нержавка, несталий з. неусталений, несуча здатність з. тримкість, несучий з. несний, несівний, тримний чи -носій, неф з. нава, номеронабирач з. циферник, обвідний з. обгортний, область з. ділянка, округа і царина, обмін з. виміна, обшлаг з. вилога, олово з. цина, омбілічний з. умбілічний, опріснювач з. висолодник, ошвартований з. причалений, папір фільтрувальний з. бібула і бібульник, папірник з. паперовик, паралель з. рівнолежник, паровоз з. паротяг, патрон з. набій, паяльник з. лют(ів)ник і лютар, перегонний куб з. лембик, переплітання з. палітурення, перепуск з. перепуст, перестановка з. перестава, перестроюваний з. переладнуваний, півтін з. притінок, сутін, напівтін, підвіс з. завішення і почіпка, підвісний з. почіпний, підйом з. підняток, підтравлення з. прищавлення, планер з. ширяк, площадка з. майданчик, повзун(ок) і движок з. пересувень, повзучий з. повзький, повнотілий з. суцільний, погонна з. подовжня, подвоювальний з. двоючий, подовий з. череневий, поперечник з. поперечик, поршень з. толлок і цвик, потомок з. нашадок, привід з. повідня, погін, тягло, приготовлений з. приготований, припій з. лют(а), прискорення з. при/пошвид(шення), притока з. доплив і прирічок, приціл з. візир, діоптер, мірник, прозірник і цільник, проба з. спит(ок), пробкозакупорювальний з. закорковчий, проводка з. провідня, прокат з.

вальцівка, прокладка з. переліжка, простій з. перестій, протиюзовий з. протиюковзний, протрава з. шави і байця, проявник з. виявник, пузир(чик) з. пухир(ещь), пустота з. порожнеча, пустотілість з. дуплинність і порожнинність, пучок з. жмут, пасмо, сніп, пучність з. видуга, радіовимірювальна апаратура з: радіомірча, радіонавушники з. радіослухальці, растр з. сіткованка, регульований з. регульовний, редуктор з. гайка, рис з. риж, риск і рискання з. нikanня, рівень з. шмига, поземниця і ватерпас, рівнобедреник з. рівнораменник, роза гидр матем метеор з. розетка, розвивний з. розвівний, розконопачений з. відшпарований, розлом і розлам з. розлам, розмірність з. вимірність (простору), розплюснутий і розплющений з. розплюсканий, розтруб з. розширень, розщеплювальний з. розщепний, ролик з. валець, рубильник з. мечик, рушій з. рушило, садочний з. сад(жаль)ний, садильник з. саджальник, сальник з. зашільник, сапфір з. шафір, свинець з. оливо, свинка з. виливанець, світильний з. світний, світлопроникний з. світлопронікний, сегнерове і сегнерівське колесо з. Сегнерів млинок. сифон з. лівар, скороходний з. швидкохідний, сланець з. лупак, слоуда з. лосняк і лищак, спаювання і спайка з. злотовання і злот, спіно́р з. спіно́р, сплюснутість і сплющеність з. плескатість, спученість і спучувати з. надим і здимати, стамеска з. мазель і долітце, станина з. стовба, ствол з. дуло, жерло, лофа, ців(к)а, створ з. простець, степінь (вільності) з. ступінь, сторони світу з. точки обрїю, стрем'янка з. ступанка, стрибок з. скік, сублімація з. визгін, супернапівтїнь з. надпритїнок, сурик з. манія, сурма з. сурмик, тальк з. лояк, термоедс з. термоерс, тетеровский з. тетеревский, тигель з. бритваль, торець з. кимак, травильний з. (за)шавний, трамбівка з. бутин, трап з. східня, тропік з. зворотник, трос з. линва, туманність з. мряковина, турбіна з. вирлиця, уклон з. похил і ухил, упор з. упора, ураган і буревій з. гурикан, установка з. устава, уявлюваний з. подуманий, фанера з. дикта, фортір, шарка, фільонка з. тахля, фільтр з. лютрунок і цідило, фільтруючий з. фільтрівний, фільтрівний з. фільтрвний, фон з. тло, фотопідкладка з. фотопідложка, хрусткий з. крихкий, цапфа з. чїп і утулок, цистерна з. станва, цоколь з. сокель, чебишевська з. чебишовська, чїткий з. виразний, чупка з. виливанець, шарикоїдшипник з. кулькова вальниця, шарнір з. суглоб, шатун з. гонок, шахта з. копальня, шестерінчатий (таль) з. трибовий, шип з. чїп, ширма з. хисток, широкозаохплювальний з. широкорядний, шків з. колїсце, крутень, крутичка, обїд, шлак з. гарїль і жужїль, шлакогасник з. шлакогаснік, шланг з. кишка, шпала з. злежень, шпангоут з. ботя, кокура, шпат з. гальман і скалинець, шпора з. острога, штир з. жердка, шворїнь і шпень, штирова з. жердкова і шворнева, штукагурка з. тиньк, шунт з. узбїчник, шебїнь з. груз, жорства, скалія і шутер, шуп з. мацок, юбка з. острішок, яшма з. лисковець і яспис.

Йдеться не про вилучення не-Українського, а про доконечність питомої Української лексики, що перейшла випробування часом і зафіксована в академічних (!) словниках ХХ сторїччя як активно й неодмінно уживана в монографїях, часописах і навчальних посїбниках. Мало комусь україножерства 30-х років, коли виполєно було сливе всю термінологїю, потрібно просапати й ті хиренні залишки, що почасти містяться у літературї. Це щось такого макабричного, як би носїї піджїн-їнглішу переписали по-своєму Ввєбстера й оголосили піджїн-Ввєбстер нормативом на цілий світ. Це нищення української наукової мови українськими науковцями в українській Державї. Множити приклади (чи вже багатити?) можна й далї. Очевидно, що “українська” частина Словника не є українською.

Отпилюванє і отпылюванє перекладають відпилюваннєм, майже цитуючи шовїністичну Булгаковську байку про ката і кита. Не має Українська наукова

термінологія двох різних слів на дві різні тямки? Видатним досягненням науки проголошено "значне обмеження (!) кількості фонетичних і морфологічних варіантів" – навіщо тим малоросам демонструвати багатства "наріччя", подумують, що то мова самостійна, науку захочуть творити нею. Ось вам балка московська на всі випадки – хоч на будові, хоч у ярузі, і не думайте, що є (чи вже були?) бант(ин)а, брус, колода, легель, лежак, підвалина, трям. Правдивому українському відповіднику товаришить покруч: якщо є лимар, то поперед його шорник, біля лляного льяний, при торочках бахрома, а до позначки додано мітку. Майже всюди –мётрія, але симетрія; ма́ркер, але радіома́ркер. Винайдено шедеври: виправлячка, розбирачка, розважувачка, роздирачка, розмотувачка, розрізувачка і т.і. (де вже пупорізі, яку так били офіційні філологи). "Терміни" викидонебезпечність, використовувальний, високовогнестійкість, демпфіру-вання, денатуруючий, збездводнюючий, маркірований, обезкриловач, освинцювальник, пиловидальник, полум'яуловлювач, посадочний, пробкозакупорювальний, протиспрацьовувальний, прямоємнісний, птахорадгосп (!), пустотілість, пустотність, радирований, радіонавушники, розгравірувати, розмаркірувати, садильний, самоцентруюча, у/по/просадочн(ий/ість), товщина багаточлена, шуруючий і т.і. коментарів не потребують.

Згадуючи слова Максима Тадейовича про "зелені" словники, добряче заправлені до того ж іще "жовтим" правописом, завершимо переспівом знаменитих рядків: *побійтесь Бога заглядати в той словник - не пишний сад то, а сумне провалля...*

ТЕЗИ НА ЗАХИСТ ЖЕЛЕХІВКИ

©Анатолій Орловський, 2000

Моршин

Вперше правопис, що пізніше дістав назву "желехівки" за іменем свого творця Євгена Желехівського (24.12.1844 - 2.3.1885), був використаний у його двотомовому Малоруско-Німецькому Словарі [1]. Дані, приведені тут, подаємо згідно з [2]. Його абетка з 34 літер офіційно заступила в листопаді 1892 року в школах Галичини й Буковини етимологічний правопис. Її орфографічні та лексичні норми були покладені С.Смаль-Стоцьким і Ф.Гартнером у 1893 році в основу руської шкільної граматики. Желехівка протрималась в Галичині до другої половини двадцятих років. У підмосковній Україні вона була вживана після 1905 року М.Грушевським у редагованому ним Літературно-Науковому Віснику та інших його працях. Проте там вона не знайшла широкого розповсюдження через протидію орфографії, поширюваної Б.Грінченком, й, зокрема, застосованої в його відомому чотиритомовому Словарі Української Мови, виданому у 1907-1909 рр.

Відмінності правопису Є.Желехівського порівняно з правописами підмосковної України такі:

1. Вживання літери "ї" для з'якшування приголосних на відміну від літери "і" що залишала приголосні твердими. Наприклад, *ніс* - друга форма дієслова *несу* і іменника *ніс*, що у родовому відмінку має форму "*носа*". Інші приклади: *сік-секти* та *сік-соку*, частка *ніж* й іменник *ніж-ножа*. Зокрема, тут літера "і" добре надається до транслітерації слів європейських мов, в котрих з'якшувальної функції вона не виконує. Сучасний недолугий правопис тих особливостей вимови не передає.
2. Змягшення сполук "сьв", "цьв", "зьв" перед І та Я: цвїт, сьвято, зьвір.